

“Bilimler Felsefesi ya da Epistemoloji”: Bilimin Felsefi İnşasına Bir Bakış

Nuh KAPAN*,1

Araştırma Makalesi

Takvim-i Vekayi
ISSN: 2148-0087

Basım (Published): 31.12.2021
Kabul (Acceptance): 14.12.2021
Gönderi (Submitting): 23.06.2021

Cilt (Vol): 9
No (Issue): 2
Sayfa (Pages): 133-142

Adres:
Uludağ Üniversitesi
1 ORCID: 0000-0001-2345-6789

*Sorumlu Yazar (Corresponding);
E-mail: nuhmuazkapan@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Bilim Felsefesi,
Bilim Tarihi, Epistemoloji.

TELHİS (ÖZ)

Bilimsel faaliyetler başlangıçta sadece felsefe adı altında ele alınmaktaydı. Bu faaliyetlerin "bilim felsefesi" ya da "epistemoloji" olarak adlandırılmaları ancak 19. yüzyıl ile birlikte başlamıştır. Bu kullanım bir yeknesak anlama sahip olmamıştır. Kimi düşünce sistemleri bilim felsefesi faaliyetlerini tamamen "epistemoloji" altında toplarken kimileri de "bilimler felsefesi" altında toplamıştır. "Epistemoloji" veya "bilimler felsefesi" olarak adlandırılan tüm faaliyetler aslında birer düşünsel duruşun ifadeleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

“Philosophy of Sciences or Epistemology”: A Look at the Philosophical Construction of Science

Research Article

ABSTRACT

“Philosophy of Sciences or Epistemology”: An Overview of the Philosophical Construction of Science

Scientific activities were initially handled only under the name of philosophy. It was only in the nineteenth century that these activities were called "philosophy of science" or "epistemology". This usage has not had a monotonous meaning. While some thought systems have pertained the activities of philosophy of science completely under "epistemology", others have pertained them under "philosophy of sciences". All activities called "epistemology" or "philosophy of sciences" actually appear as expressions of an intellectual stance.

KEYWORDS

Philosophy of science, history of science, epistemology.

GİRİŞ

Felsefe başından bu yana bilim ile temas halinde olmuştur. Bazen kesin çizgilerle ayrı tanımlansalar da ilk çağlardan bu yana yapılan çalışmalar bize göstermektedir ki, bilim ile felsefe disiplin olarak ayrışmanın başladığı 19. yüzyıla kadar beraber iş görmüşlerdir. Tabii ki dönemin filozofları bilimsel çalışmalarını bilim felsefesi veya bilimler felsefesi olarak tanımlamamışlardır. Onlar için hepsi felsefenin içerisinde. Bunun için klasik filozoflar dediğimiz düşünürler dönemin bilimi ile olan çalışmalarını yaparken “bilimler felsefesi” diye bir tabir kullanmamışlardır (Domiique, 2013). Örneğin, Newton’un *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri (1687)* başlıklı çalışması, bilimin temel konularını ele aldığı ve doğa felsefesi olarak adlandırdığı bir eser olarak bunun en açık göstergelerinden biridir (Lecourt, 15).

“Bilimler felsefesi” tabirini görmemiz için 18. yüzyılı beklememiz gerekecektir. Ünlü fizikçi ve kimyager olan André-Marie Ampère (1775 – 1836) ile bu sözcük Fransızcaya girmiştir. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde İngiltere’de de bu sözcük kullanılmaya başlanmıştır. Ampère’nin 1834 yılında yayınlamış olduğu *Bilimler Felsefesi Üzerine Deneme ya da Tüm İnsan Bilgilerinin Doğal Sınıflandırılmasının Analitik Sergilenmesi* adlı eseri ile kavram kullanıma girmiştir (Lecourt, 17).

“Elektriğin Newton’u” tabirini hakeden Ampère, bilimleri olgular olarak ele alır. Bilimler felsefesi işte burada devreye girerek, olgular arasındaki ilişkiyi sınıflandırmaktır. Düzeni incelemek üzerine kurulan bu sistem bilimlerin gelişimini incelemeye çalışırken aynı zamanda bilme kapasitelerini de inceleme imkânı sağlamaktadır.

“Bilimler felsefesi” üzerine birçok düşünür belli kavramsal teklifler sunmaya başlamıştır. Bunlar arasında önemli bir isim de Auguste Comte’dur.(1798 – 1857) Bilimlerin sınıflandırılması üzerine yaptığı önerisi ile Politeknik Okulu öğrencisi olan Comte en basit fenomenlerin insana en yabancı fenomenler olacağına işaret etmektedir (Lecourt, 18).

Comte, “düzen ve ilerleme” fikrine yapmış olduğu vurgu ve bilgi düzenimize ilişkin olguya dair anlayışı ile devamlı olarak ilerlemeye yönelen bir

sistem inşa etmeye çalışmaktadır. Comte, bilimler felsefesi sayesinde bilimler üzerinden bir düzen inşa eder. Bu düzen her geçen gün gelişerek kendisini ortaya koyar. Pozitivist bilime ulaşmaya çalışan Comte, bilimler vasıtasıyla bu amacına doğru yol alan bir düzen geliştirir.

İngiltere’de “Bilim Felsefesi” tabiri William Whewell (1794 – 1866) tarafından *The Philosophy of the Inductive Sciences, Founded Upon Their History* (Tarihlerinden Yola Çıkararak Tümevarımcı Bilimlerin Felsefesi) adlı çalışmasında kullanılmıştır (Lecourt, 19). Whewell, bilginin özüne ulaşmada bu kavramı kullanır ve muğlaklıklardan kurtulmaya çalışır.

“Bilimler Felsefesi” tabiri farklı felsefi düşünceler içerisinde bilimleri genel anlamda sınıflandırma üzerine eğilmektedir. Burada önemli noktalardan biri her bilimin kendi özelinde ele alınmasına ek olarak bir birlik oluşturulmaya çalışılmasıdır. Çeşitliliği yadsımayan yapısıyla bilimin birliği üzerine çalışılmaktadır. Asıl üzerinde durdukları husus ise metafizik öğelerden tamamen sıyrılarak sistem içerisinde en ufak bir gizemin kalmamasını sağlamaktır. Bilimsel yöntemi pozitivist evreye doğru geliştirme çabasının olduğu bu dönemde bilimin ilerlemeci anlayışına inanan ve düzeni bu şekilde kuran filozoflar için metafizik hiçbir öge kabul edilemez. Sınıflandırma zaten bilimlerin içinde kapalı kalan yerleri aydınlığa çıkarabilmektir. Bu düzen fikri de bütün mistik öğelerin ortadan kalkmasıyla mümkün olabilir.

Pozitivist bir çerçeve gözetilerek şekillenen ve ilerlemeye önem veren “bilimler felsefesi” anlayışına karşı olarak kullanan bir kavram daha vardır: epistemoloji. Kavram ancak yirminci yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Epistemolojinin anlamını genişletmeye çalışanlar 17. ve 18. yüzyılda epistemolojiyi, bilgi kuramından ayrı bir şey olarak tanımlanmıştır. Ancak Anglo-Sakson düşünce için epistemoloji sadece bir bilgi teorisi anlamına sahiptir (Barreau, 2010). Şimdi “epistemoloji” kelimesinin tarihine bakacak olursak, ilk uğrayacağımız yer İskoçya’dır. Kelime İskoç metafizikçi James Frederick Ferrier (1808 – 1864) tarafından ortaya atılmıştır¹.

¹ Meşhur bir metafizikçi tarafından “epistemoloji” kavramının bulunması önemli bir noktayı işaret etmektedir. “Bilimler Felsefesi”nin olgu dünyasının haricindeki hemen her bilgiye karşı yapmış olduğu ambargo neticesinde bilgi değeri olan olgu halinde bulunan inancına dönüşmüştür. Bir metafizikçi için kabul edilemeyecek olan bu durum karşısında, belki istemsiz belki de istemli olarak bir metafizikçinin yerine alternatif bir kavram bulması ilginç gözükmektedir. James Frederick Ferrier, sağduyu felsefesine olan yatkınlığı ile beraber bilinmezçiliğe olan eleştirileri

kavramın içini doldurmada bizlere ipucu vermektedir. Alman idealizminden etkilenen bir düşünür olarak akademik çevrelerde tanınan bir kişilik olmuştur.

Epistemology kelimesi 1854 yılında yayınlamış olduğu *Institutes of Metaphysics* adlı eserinde geçmektedir. Kelimeyi oluşturmak için Yunancadan iki kelime alınmıştır. Bunlar episteme ve logos'tur (Lecourt, 21). Bu konuda bir farklı yorum daha mevcuttur. Ferrier'den daha önceki tarihte epistemology kelimesinin İngilizcede kullanıldığını söylenmektedir. Fichte'nin 1794 yılında kaleme aldığı "Wissenschaftlehre" adlı çalışma Fransızcaya *Principes de la théorie de la science* olarak tercüme edilmiştir. İngilizceye ise *Epistemology* olarak tercüme edilmiştir (Nami, 1995).

Kelimenin Fransa'da ortaya çıkışı ise Bertrand Russell'ın (1872 – 1970) *Geometrinin Temelleri Üzerine Deneme* adlı çalışmasının çevirisinde görülür. 1897 yılında yayınlanan eser Fransızcaya 1901 yılında tercüme edilir (Lecourt, 21). Bu yıllarda kavramın artık hızlıca dolaşıma geçtiğini görme imkânımız vardır. Emile Meyerson (1859 – 1933), *Özdeşlik ve Gerçeklik* adıyla yayınlanan eserinin girişinde kavramı kullanışı bize bu konuda daha derin ipuçları sağlamaktadır. Meyerson kitaba şöyle başlar:

"Mevcut eser, yöntemi bakımından, bilimler felsefesi alanına ya da yaygınlaşmaya başlayan yaklaşık bir terimle epistemoloji alanına aittir." (Meyerson, 1951).

1907 yılında ilk kez Fransız bir filozof tarafından bilim felsefesinin yerine epistemoloji kullanılır. Meyerson'un *Özdeşlik (Aynılık) ve Gerçeklik* adlı eserinde ele aldığı konulardan bize epistemoloji kavramının konumlandığı yeri gösterme noktasında önemli olacağını düşünüyoruz. Bu eserin içerisinde Meyerson, Auguste Comte ve Ernst Mach'ın bilimsel açıklamalarda nedenselliği yok sayan felsefelerine karşı çıkararak nedenselliğin önemini vurgulamaktadır. Aynılık veya özdeşlik kavramının önemine işaret eden Meyerson, bilimin geçerliliğinin doğa ile olan ilişkisindeki özdeşliğine bağlı olduğunu savunmaktadır. Meyerson'un görüşleri hala canlılığını korurken ve tartışılmaya devam ederken epistemoloji çatısı altında ele aldığı özdeşlik, doğa ile aynılık ve birlik gibi konular hala epistemoloji altında tartışılmaktadır (Nami, 1998). Fransa'da yaygınlık kazanmasının ardından kavram genel anlamıyla bilimsel gelişimi izleyen bir tanıma kavuşmuştur. Bazı bölgelerde sadece bilgi kuramı olarak ele alınan epistemoloji bilimsel yöntem üzerine odaklanan bir yapıya işaret etmektedir.

Epistemoloji, “bilimsel söylemlerin uygulamaya koydukları akıl yürütme tarzlarını incelemek ve teorilerinin biçimsel yapısını betimlemek için bu söylemlerin kesin analizine uygulanır.” (Lecourt ,22).

Epistemoloji ile ilgilenen epistemologlar ise bilginin yöntemine ağırlık vererek anlamını düşünmezler. Burada epistemolog bir kuramcı olmaktan ziyade bilimsel gelişmeleri anlamlandırma uğraşısı içerisinde olan ve bilimin ortaya koyduğu bilgiyi geçmişten bugüne incelemeye çalışan olarak karşımıza çıkar.

Tanımlarını vermeye çalıştığımız epistemoloji ve bilim felsefesine yönelik tarihi arka planı da inşa etmek gerekmektedir. Gelişimin en etkili olayı hiç şüphesiz Fransız Devrimi'dir. Devrimin sağladığı imkânlar nispetinde söz sahibi olan burjuva sınıfı mecliste söz sahibi olan bir konuma gelmişlerdir. Mecliste ise yer elde etme noktasında ana güçlerini bilimsel düşünce oluşturmaktadır. Bilim dönem itibariyle artan otoritesiyle bir iktidar oluşturmuştur (Nami, 1998). 19. yüzyıl bilimin verimliliğinin en üst seviyede olduğu zamanlardır. Hem bilimin üretkenliğinin hem de değişimin yüksek seviyede olduğu bir dönemdir. Oluşan böyle bir imaj altında birçok bilim adamı milletvekili olma imkânı kazanmıştır. Bilim artık ideoloji halinde iktidara giden yolun önemli basamaklarından biri olmuştur (Nami, 1998, 15). Kısacası Devrim sayesinde epistemoloji kendisine gelişip serpilme için bir alan bulmuştur. Siyasetin bu halinin yanında düşüncede de bazı değişiklikler görülmektedir.

BİLİMİN FELSEFİ İNŞASINA BİR BAKIŞ

19. yüzyıl Aydınlanma düşüncesi ile kendisini temellendiren bu dönemde felsefi olarak bazı kabuller dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Aydınlanma düşüncesi modern felsefenin kuruluşu ile birlikte bilimin başarıları neticesinde 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır (Küçükalp, 2014). Aydınlanma düşüncedeki gelişiminin yanında bilim, kültür ve toplumsal yaşamın hepsinde değişikliklerin olduğu bir yapıyı ifade eder. Avrupa'da Aydınlanma dönemi 17. ve 19. yüzyıllar arasındaki süreci kapsar. Aydınlanma dönemi düşünürlerinin akıl ve bilime olan vurguları ile bilginin önemine işaret etmeleri oldukça önemlidir (Kasım, 145).

Aydınlanma insanın aklına büyük önem veren bir harekettir. Aklın bilim sayesinde herşeyin üstesinden gelebileceği düşüncesi hâkimdir. Bu yüzden burada devamlı akıl vurgusu yapılmaktadır. Akıl ile yapmak istedikleri, eleştirel olmanın gerekliliğini göstermektedir. Kant'ın "Aklını kullanmaya cesaret göster!" tabiriyle simgeleşen anlayış, geçmişten gelen hemen her şeyi yadsıyarak düşünce üretmektedir. Düşünce, geçmişin dini ve mistik bilgilerinden arındığı ölçüde gerçek bilgiye ulaşabileceği vurgulanmaktadırlar. Akla olan aşırı güven ve onun bilimdeki izdüşümü aydınlanmanın sağlamak istediği durumdur. Akla karşı eleştirel yaklaşımı Rousseau'nun eserlerinde görmekteyiz. Rousseau, geleneksel aklın kullanımına dair eleştirileriyle düşüncenin ana gidişatını belirleyen isimlerden biri olmuştur.

Aklın ve ilerlemenin temel motivasyon haline geldiği bir bilgi anlayışı çerçevesinde bilginin gelişimi ve değişimi üzerine düşünmenin gerekir. Epistemoloji bu dönemin bir ürünü olarak aslında aklını eleştirel formda kullanan zihnin elde ettiği bilgileri eleştirel olarak incelemesi ve akıl yoluyla bütün bilgisini düzenlemesinin bir ürünüdür.

Sanayi devriminden itibaren başlayan süreç, ardından Fransız burjuvazisinin özerklik talepleri ve buna ilave olarak bilimsel düşüncenin otorite haline geldiği alanında mevcut hale gelmesiyle bilim yerini sağlamlaştırmaya başlamıştır. Bu dönemde yapılmak istenen temel gaye bilimselliğin zemininde oluşturulan siyasal yönetimdir (Nami, 1998).

Epistemoloji kavramının temellerini sorguladığımız vakit, gelişiminin bilim tarihinden kaynaklanmadığını görmekteyiz. Aksine felsefe tarihinde bilimin ön planda olması sonucu olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Siyasal konjonktürün de etkili olduğu bu dönemde bilimin bu hızlı yükselişinin nedenini anlamaktayız. Siyasi gücün artık bilim adamlarının yoğunlukta olduğu bir meclisin kontrolünde olması ister istemez bilime karşı daha yoğun çalışmaların yapılmasına ön ayak olacaktır. Filozoflar tanımını kendileri yaptıkları ve gerçekten bilimsel bilginin teorisini ortaya koymaktan ziyade bilimsel gelişimin motivasyonlarına yönelik incelemeler yapmak istemektedirler. Bilimsel bilginin sınırlarını çizmek için bilimsel gelişiminin motivasyonlarını eleştirel gözle incelemek gereklidir. Çünkü bugüne kadar gelen bilimsel öğretilerin yapılan her yeni araştırma neticesinde yıkıma

uğraması yeni arayışlara yöneltmiştir. Yeni arayışlar ihtiyacı yeni tanımlar, yeni kavramlar ve yeni teorilerin oluşturulmasının zeminini hazırlayacaktır.

Bilim insanları modern düşüncenin gelişimine kadar doğada elde edilen bilgi ile bilimin kullandığı bilginin tam olarak aynı olduğuna inanırlardı. Beş duyu organımızla bunun sınamasını yaparak bilimsel öğretilerini oluşturabilmektedirler. Ancak bilimin hızlı gelişimi sonucunda doğada görülemeyen olguların da devreye girmesiyle hâkim görüş tutarlılığını yitirmeye başlamıştır. Dünyanın birliğine ve bütünlüğüne dair vurgular bilimsel düşünce açısından yıkılmaya mecburdur. Klasik bilimin bize sunmuş olduğu

denge fikri etkisini yitirmeye başlamıştır. Denge fikrinin ortadan kalmaya başladığı bir vakitte Alman idealizmi kendisine alan bulabilmiştir. Ancak idealist düşüncenin bilimin içerisine girmesiyle birlikte Hristiyan öğretilerin de aynı şekilde bilimde aktif olmaya başladığını görüyoruz.. Özellikle Auguste Comte, “insanlık dini” dediği meşhur tezi ve bildiri okumak için kiliseyi tercih etmesi önemli bir örnektir (Nami, 1998).

Fransız geleneğine genel olarak bakacak olursak, ampirizmi reddeden ve epistemolojik açıdan mantıkcılıktan uzak duran bir tavır ile özgünlüklerini ortaya koyduklarını görürüz. Felsefe ile bilim tarihini birlikte ele alan bu gelenek yukarıda bahsettiğimiz aydınlanmacı yaklaşıma örnek teşkil eder. Fransa’daki entelektüel ve politik atmosferin etkisini burada tekrar hatırlatmak isteriz (Dominique, 2006).

Fransız gelenek ile alakalı ilginç bir soruyu burada paylaşmak isteriz. Fransız geleneği oluşturan birbirinden önemli filozoflar vardır. Bu grubun içerisinde aydınlanma felsefesi savunusu tamamen İngiliz hayranıyken, bu gelenek genel olarak Anglo-Sakson düşüncesindeki ampirist düşünceye karşı nasıl mesafeli durmaktadır? (Lecourt, 107).

Burada Auguste Comte’un önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Fransız filozofları olguculuğa önem verseler dahi hiç bir zaman ampirist olmamışlardır. Bilginin başlangıcında beş duyumuzla elde ettiğimiz veriler herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Bilginin başlangıcı için önemli olan, olayların nedenleri üzerine ürettiğimiz “speküasyonlar”dır. Düşünceyi geliştirecek olan şey spekülatif bilgidir. Çünkü önemli olan bilmenin evvelinde yaptığımız gözlemler

değildir. Aksine, gözlemlerimizi belli bir forma sokacak ve onlara anlam katacak olan şey aklımızda oluşturduğumuz teoridir (Lecourt, 107).

Fransız geleneği içerisinde kendinden önce gelen bütün düşünürlerin derslerini bir araya getiren kişi Gaston Bachelard'dır (Gaston, 2008). Fransız epistemoloji geleneği denildiğinde akla gelen ilk isim olarak epistemolojiye yönelik yeni şeyler söylemeye çalışmıştır. Bunu yaparken hem kendinden önceki düşünürlerin fikirlerinden faydalanmış hem de yeni gelişmeler doğrultusunda yeni özgün fikirler ortaya koymuştur. Bu bağlamda, “tarihsel epistemoloji” önemli kavramlarından biridir (Lecourt, 108). Bilimsel düşüncenin anlaşılması için tarihsel bir perspektifle düşünülmesi gerektiğini söyler. Tarihi perspektif üzerinden Bachelard, yeni doktrinlerin eski doktrinleriyle girmiş olduğu ilişkiyi anlamaya çalışır. Gerçeğin peşinden devamlı olarak arayış içerisinde olan Bachelard şöyle der: “Gerçek, asla inanabileceğimiz şey değildir; o, daima düşünmemiz gereken şeydir.” (Lecourt, 112).

Bachelard, Platoncu bir filozof olarak da görülebilir. Doksa – episteme ayrımını önerir. Doksayı eleştirirken Platoncu bir yaklaşımla, mağara benzetmesini¹ kullanır. Mağaradaki görüntülerin aldatıcılığından bahsederek görüntülerin büyüüne kapılan ve hakikate sırt çevirenleri eleştirir. Karanlıkta kalmışları aydınlığa çıkarmanın bizim görevimiz olduğunu söyler (Nami, 1998). Bachelard (Gaston, 2009), Platoncu düşünceden farklı olarak bilimin hakikat ile bir olduğunu söyler. Bachelard'a göre hakiki olan bilgi sadece bilimsel bilgidir.

¹ Mağara Benzetmesi, Platon'un Devlet adlı diyalogunda geçen zamanın eğitim ve bilgi anlayışını eleştirmek amacıyla mecazi bir dille ifade edilen ve kendi eğitim ve bilgi anlayışını ifade ederek, insanlığın bulunduğu hali eleştiren bir benzetmedir. Bu benzetme içerisinde insanlar çocukluktan bu yana elleri arkadan bağlı şekilde duvara karşı oturmaktadırlar. İnsanların arkasında bir ateş vardır ve bu ateşin önünden cisimler geçer. İnsanlar başlarını dahi çeviremedikleri için nesnelere ancak duvara yansıyan görüntülerini bilirler. Ve bu onlar için gerçek bilgidir. İçlerinden bir tanesi zincirlerinden kurtulup arkasını dönse bilginin gerçek kaynağını görecektir. Ancak bunu diğerlerine anlatmak ve ikna mümkün değildir. Görünenin ötesinde bir gerçekliği işaret eden bir örnek Platon metinleri içerisinde en önemlileri arasında gelmektedir. Bknz. Ahmet Cevzci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2011, s.564–565.

KAYNAKÇA

Domique Lecourt, Bilim Felsefesi, Dost Yayınları, Ankara, 2013, s.15.

Hervé Barreau, Epistemoloji, çev.İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara, 2010, s.7.

Nami Başer, “Yirminci Yüzyıl Fransız Düşüncesinde Aynılık ve Ayrılık Kavramları Açısından Bilim Felsefesi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.13.

E. Meyerson, Identité et réalité (1908), Paris, Vrin, 1951.(Akt. D. Lecourt, a.g.e., s.21.)

Kasım Küçükalp - Ahmet Cevizici, Batı Düşüncesi, İsam Yayınları, İstanbul,2014, s.145.

Dominique Lecourt, Bilim Felsefesi, çev. Işık Ergüden, Dost Yayınevi, Ankara, 2006, s.103.

Gaston Bachelard, Yeni Bilimsel Tin, çev.Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul,2008. S.21.

Gaston Bachelard, Uygulamalı Akılcılık, Çev. Emine Sarıkartal, 1. bs., İstanbul, İthaki Yayınları, , 2009, S.14.